

PROBLEMA PATRONATULUI ÎN BISERICA UNITĂ DIN SĂTMAR LA MIJLOCUL VEACULUI AL XIX-LEA

Abia inclusă în granițele noii autorități episcopale¹, segmentata comunitate eclezială din Sătmar a marcat planul vieții bisericești a tinerei eparhii armenopolitane prin revendicarea intransigentă a dreptului de patronat asupra parohiei românești din urbea someșană. Episodul a fost deschis de numirea lui Petru Bran, la 18 iunie 1857, în calitate de paroh și protopop al Sătmarului, hotărâre care a determinat, la scurtă vreme, reacții de protest din partea unor credincioși, deloc puțini, ai locului. Atitudinea lui János Gulovici, fostul sacerdot, pentru mai bine de două decenii, al Sătmarului, implicat, la acea dată, în administrația centrală a eparhiei, față de alegerea făcută de arhieru a fost exprimată oficial la 24 iulie, când canonicul sătmărean atesta dreptul conferirii libere a parohiei din Satu Mare (*liberae collationis episcopalis*)².

Poziția ostilă față de noul paroh va deveni evidentă după introducerea propriu-zisă, la începutul lunii august, a lui Petru Bran în noua enorie, misiune încredințată de episcopul Ioan Alexi canonicului Gulovici, în calitate de „comisar instalatoriu”³. La scurtă vreme însă, noul paroh se vedea nevoit să facă față unui șir lung de obstacole, cele mai multe fiind legate de strămutarea sa în noul oficiu, datorită dreptului pe care magistratul locului și o parte a credincioșilor și-l arogau în ceea ce privește alegerea titularului pe seama parohiei sătmărene⁴. Concret, poziția oficială a demnitarului local pune problema asistenței financiare ce-i era asigurată parohului unit din Sătmar, în cuantum anual de 600 florini, și de aici apelul la respectarea dreptului de a avea o opțiune în alegerea noului titular al parohiei, câtă vreme enoriașii contestau încălcarea cutumei de a fi consultați cu privire la acceptul/refuzul alegerii făcute.

În fața unor asemenea împrejurări ostile, proaspăt numitul sacerdot al Sătmarului încearcă să schimbe starea de lucruri creată, motiv pentru care apelează constant la sprijinul Gherlei, iar pe episcopul Ioan Alexi îl înștiințează în permanență despre dificultățile pe care

¹ Pentru detalii referitoare la separarea parohiilor sătmărene de episcopia de Muncaci și începuturile funcționării lor în cadrul eparhiei de Gherla, vezi Lucian Turcu, „Tradiție și inovație în spiritualitatea greco-catolică românească. Biserica unită din Sătmar la mijlocul secolului al XIX-lea” în *Buletinul cercurilor științifice studentești. Arheologie-Istorie-Muzeologie*, 15 (2009), p. 107-119.

² Arhivele Naționale, Serviciul Județean Cluj, Fond *Episcopia greco-catolică Cluj-Gherla*, doc. 1282/1857, f. 1^rv (în continuare, AN SJ Cluj, *Episcopia*).

³ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 1353/1857.

⁴ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 1411/1857.

le întâmpină, ceea ce îl transformă pe ierarhul gherlan în persoana de încredere și de ajutor permanent a protopopului de Satu Mare.

De la început, pretențiilor invocate de magistrat, centrul episcopal le-a răspuns cu promptitudine, refuzând să accepte exercitarea unui drept, practic, inexistent. Magistratului i se scrie că: „patronatul acela e numai părut, prin urmare, pretențiunea de a alege paroh e neîntemeiată...iar poporul amăgit să-l dezamăgească și să accepte a-și strămuta parohul cât mai în grabă”⁵. Printre rândurile unei scrisori trimisă la scurtă vreme (încă) denumitului paroh, poate fi resimțit și un ușor reproș al faptului că lucrurile au avansat nepermis de mult, dăunând păcii dintre oameni și liniștii din Biserică: „Dispozițiunea aceasta se făcea mai demult dacă ne-ai fi încunoștiințat despre starea lucrurilor...ai făcut bine că nu te-ai strămutat cu sila, fără învoirea poporului...”⁶.

În ceea ce privește dreptul de alegere revendicat de credincioșii sătmăreni, într-una din însemnările lui Petru Bran putem citi: „poporul greco-catolic aicea din Satu Mare, încă demult a fost concepută aici nefundată părere că el – poporul împreună cu magistratul de acolo –, e patronul parohiei aceleia și prin urmare doar că lui și magistratului se competește dreptul nedisputat de a-și alege unul dintre indivizii care s-ar propune prin Măritul Ordinariat...și că prin denumirea de paroh acolo s-ar fi eschis atât poporul cât și magistratul de la dreptul de patronat și așa li s-ar fi făcut prin Măritul Ordinariat o injurie mare”⁷. Cererea numitului sacerdot, adresată episcopului Alexi, viza, în esență, următoarele: „Prea Luminata Măria Ta, să te înduri la suplica lor prin magistrat susținută, a-i convinge despre aceea că pretensiunea lor de drept de patronat e neîntemeiată, aceea nu o pot rezima pe nici un document; din contră, cum că parohia aceea este *libero Ordinarii collationis* – lucru ce se vede clar din Schematismurile diecezei Muncaciului. Apoi, dacă sau poporul, sau magistratul de acolo, sau ambele aceste corporațiuni laolaltă ar avea voie pe venitoriu a exercita dreptul de patronat pentru parohia Satumarelui greco-catolică, prea Luminata Măria Ta să te înduri a le propune condițiunile sub care să poată câștiga și ține dreptul acela și dacă l-ar primi și s-ar obliga a se ținea, să te milostivești a-i asigura despre aceea că: pe venitoriu, sub condițiile propuse și prin ei primite se vor recunoaște de patroni și se vor putea folosi neîmpiedicați de dreptul de patronat”⁸.

Rezistența oponentilor săi, în ciuda atitudinii prompte a Ordinariatului și a susținerii de care se bucura din partea ierarhului Ioan Alexi, l-a determinat pe protopopul Petru Bran să revină, la scurtă vreme, cu o nouă misivă, cerând intervenția episcopiei la Înalțul Despărțământ Locumtenențial de la Oradea-Mare și sfaturi pe măsura

⁵ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 1449/1857, f. 2^r.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, f. 2^v.

⁸ *Ibidem*, f. 4^r.

împrejurărilor cazului său⁹. Gravitatea situației era dată de faptul că magistratul din Satu Mare a înțeles să-și apere dreptul de alegere al parohului locului, organizând, de această dată, la 25 august, „o consfătuire serioasă...unde s-a hotărât ca din nou să se îndrepte o rugare către Illustritatea Ta...în care să se roage: că băgând în seamă dorirea poporului, luând în considerațiune împrejurările intervenite la alegerea Prea Onoratului Domn Ioan Gulovici și influența ce a exercitat la acea alegere Magistratul, să te înduri Măria Ta și cu această ocaziune a le propune trei indivizi, după care, apoi, după ascultarea poporului, pe unul să-l aleagă Magistratul”¹⁰.

Aducerea la cunoștință a hotărârilor luate în consfătuirea ce s-a ținut s-a făcut printr-o epistolă trimisă protopopului de către avocatul János Valkovski, unul din colaboratorii apropiați ai fostului paroh și protopop, János Gulovici¹¹. Soluția gândită de Petru Bran era aceea ca episcopul Alexi să-i amintească magistratului din Satu Mare atribuțiile sale reale, „spre a reîmpinge pe Magistrat între hotarele chivernisirii sale. Și pentru aceasta, cea mai scurtă cale va fi ca Illustritatea Ta să te înduri a recerca pe În. Ces. Reg. Locumtenență de la Oradea-Mare, ca pe Magistratul din Satumare, care a pășit din sfera sa afară, cuprinzându-se cu treburi bisericești, care nici după repetate capacitări nu se abate de la injusta sa pretențiune de patronat, nu numai să-l strămtorească între termenii cuviinței, ci tocmai să-l tragă la răspundere, apoi pe venitoriu pe popor să-l declare de neatârător de la Magistrat, în treburi ca acestea de Biserică ținătoare”¹².

După cum reiese și de această dată din pledoaria lui Petru Bran, intransigența magistratului era legată de precedentul alegerii lui János Gulovici, când autoritatea civilă locală și-a asumat un rol sporit. Din punct de vedere instituțional, disputa se purta între o autoritate religioasă (episcopul Ioan Alexi, Ordinariatul gherlan și parohul numit în Satu Mare) și instituția civilă a magistraturii sătmărene. De partea acesteia din urmă pare a se situa foarte hotărât, un alt fost colaborator al lui Gulovici și teoretic unul din oamenii care ar fi trebuit să-l asiste de aproape pe noul sacerdot, anume curatorul prim al Bisericii unite locale, Anderkó Laszló¹³.

Neputința lui Petru Bran de a intra în exercițiul funcțiilor sale, nu-l face inconștient de pierderile la care este supusă parohia sătmăreană și credincioșii cu a căror păstorire fusese însărcinat. Lipsa lui din mijlocul comunității încredințate îl determină să ia măsurile unei minime asistențe spirituale, împuternicindu-l pe titularul parohiei rutene din Szathmár-

⁹ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 1596/1857.

¹⁰ *Ibidem*, f. 1^r.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, f. 1^v.

¹³ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 1775/1857.

Némethi, Anton (Antal) Boksay, să administreze la nevoie taina botezului și pe cea a spovedaniei¹⁴.

În așteptarea unei sentințe finale, ca umare a apelului făcut de la Gherla la înaltele instanțe civile, deputații comunei bisericesti din Satu Mare solicită, la 10 septembrie, „să se dispună acolo un preot intermediar, căci pe Petru Bran, până la finala decisiune, nici decât nu-l recunosc de paroh”¹⁵. Bineînțeles, episcopul Alexi nu dă satisfacție cererii petiționarilor sătmăreni; din contră, putem observa o radicalizare a punctului de vedere al Gherlei pe marginea problemei, dacă luăm în considerare apelul făcut la Presidiatura comitatului, prin care se cere ca prim-curatorul Bisericii, Anderkó Laszló, să fie tras la răspundere datorită tulburărilor pe care le-a răspândit printre credincioșii sătmăreni, dar mai ales pentru că „a cutezat a tăia în jurisdicțiunea episcopului, opunându-se superiorității bisericesti pe care articolele XVI și XXV ale Concordatului o apără explicit”¹⁶. Această intervenție se aduce la cunoștința părintelui Bran la data de 4 octombrie¹⁷, când Ordinariatul reformulează, de această dată pe un ton și mai categoric, interdicția curatorului primar de a convoca adunări „întrucât sunt încălcate ordinațiunile episcopesti și protopopești care organizează viața Bisericii”¹⁸.

Neîndoielnic, gravitatea situației nu a fost lipsită de momente mai puțin onorante, precum episodul interzicerii lui Petru Bran de a intra în casa parohială din Satu Mare. Iată ce mărturisea nefericitul preot, într-o scrisoare, episcopului:

„După primirea Veneratei Ordinațiuni a Prea Sfinției Tale, cu data de 10 septembrie a.c., nr. 1795, îndată am început a mă îngriji de cărauși, care să mă strămute la Satumare și am și plecat...în 24 luna curentă, cu nouă care din Crai Dorolț. După ce făcusem mai mult de jumătate din cale, mă întâmpină un om cu o epistolă; asta era îndreptată de la Anderkó Laszló, curatorul din Satumare; în ea era înscrisă hotărârea adunării ecleziești ca: nici cum să nu mă lase a intra în parohie...și pe lângă toată scena tristă ce se producea, mi-am continuat calea, îndreptându-mă spre Satumare; m-am dus pe la Anderkó Laszló și l-am întrebat: unde voi afla cheile de la parohie? Iar el mi-a răspuns că eu nicidecât nu voi intra în parohia lor, cheile nu mi se pot da, că el nu se abate de la hotărâri și se miră cum de nu m-am supus acelei hotărâri cu care am fost întâmpinat în cale. Văzând că nu-i pasă nimănui de pozițiunea mea critică, mi-am continuat calea până la casa mea parohială; acolo, toate încuiate, nu puteam intra nici în ocol; o muiere din vecini mi-a zis că poarta se poate deschide pe dinăuntru și mergând peste gard o deschise și așa am intrat în ocol cu care și cu

¹⁴ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 1596/1857, f. 2^r.

¹⁵ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 1795/1857, f. 1^r.

¹⁶ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 1893/1857, f. 1^{r-v}; f. 2^r.

¹⁷ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 1949/1857.

¹⁸ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 2243/1857, f. 1^{r-v}; f. 2^{r-v}; f. 3^{r-v}.

familie cu tot. Eu m-am dus îndată la Magistratul Madarassyi și descoperindu-i critica stare în care mă aflam, l-am rugat să facă a mi se deschide locuința căci soția mea și pruncii îmi tremurau afară de frig și Anderkó ține cheile la sine. La aceasta îmi răspunse: că nu numai Anderkó și eclezia împiedică intrarea mea în parohie, ci și Magistratul pentru că am fost acolo denumit în contra dreptului lor de alegere și ei sunt horărâți a recurge la locurile mai înalte pentru dobândirea dreptului de care Prea Sfinția Ta nu vrei să ști nimica”. Discuția care a urmat între oficialul comitatens și prim curatorul Bisericii sătmărene s-a finalizat cu învoirea ca părintele Bran să accepte o scrisoare în care recunoștea că cei doi „nu pentru aceea îmi deschid casa parohială, că dară m-ar recunoaște de paroh legitim al lor, ci numai din grația lor îmi dau cheile acelea”¹⁹.

Faptul că întreaga stare a lucrurilor era privită ca una provizorie, ca un compromis de moment, reiese dintr-o altă epistolă care ajunge de sub pana neonoratului preot la Gherla. Iată care erau de această dată gândurile lui:

„...corifeii și curatorii au lășit faima prin oraș că eu numai interimar voi fi acolo; și scrisoare au dat despre aceasta...și ca nu cumva să dobândesc voia poporului, îndată au înștiințat pe făt, care-i și curator deodată, ca să nu-mi spună nimic despre obiceiurile de aici. Fătul însă a mers și mai departe, ca în Ziua Crucii, la Înălțare, a zis că acolo e așa obiceiul când preotul duce crucea la locul menit unde se face numai închinăciune, fără a zice ecteniile prescrise; eu credeam *bona fide* cum că vor fi având obicei a lăsa ecteniile acestea precum altele multe la Utrenie și câteva la Sf. Liturghie; nu le-am zis dară – după informațiunea primită de la făt; astă împrejurare a băgat un curaj nou în corifei care îndată după ieșirea din S. Biserică au mai făcut o adunare, ale cărei hotărâri nu le știu prea limpede...doar că le-ar fi trimis Prea Sfinției Voastre ziua următoare.

Magistratului îi stă în voie a da plata parohului românesc și în putere a i-o sustrage, și atunci de unde ar trăi? Și aceia care-i părăsesc pe corifei sunt aici o mulțime de oameni și dintre cei învățați și se declară cum că: pe parohie nimic nu vor face, nimic nu vor repara, ci toate le-ar lăsa să se prăpădească. Și fiindcă toate ce se află pe parohie sunt într-o stare așa dezolată încât nu se poate descrie, în scurt timp s-ar ruina dacă nu se vor astringe la reparațiunea lor”²⁰.

În ciuda semnalelor majoritar negative venite dinspre credincioșii uniți sătmăreni care contestau legitimitatea funcționării lui Petru Bran ca paroh în Satu Mare, mijlocul lunii noiembrie va face cunoscut Gherlei acceptul unei părți a „poporului credincios” în ceea ce privește numirea făcută. Mai mult decât atât, petiționarii identifică în persoana curatorului Anderkó pe autorul „tuturor relelor și certelor”²¹. Conștienți fiind că situația în care au ajuns

¹⁹ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 1893/1857, f. 1^{r-v}; f. 2^r.

²⁰ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 1949/1857, f. ^{r-v}.

²¹ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 2408/1857.

lucrurile în ceea ce privește contestarea lui Petru Bran „este spre dauna tuturor”, se formulează acum ideea ca episcopul să efectueze o vizită în districtul Satu Mare, în speranța că prezența întâistătorului eparhiei ar pune capăt „tulburărilor liniștii Bisericii din Satumare”²².

Răstimpul rămas până la clarificarea situației parohiei sătmărene a prilejuit, pe fondul disputelor continue între partida curatorului primar și parohul numit al Sătmarului, ilustrarea unor tradiții bisericești particulare, trecând peste pretinsul drept de patronat al magistratului asupra Bisericii locale. Concret, este vorba de uzanța vinderii scaunelor în Biserica parohială din Satu Mare²³, un bun prilej de a scoate la iveală „mai multe izvoare de venituri bisericești” administrate de curatorul Anderkó Laszló, motive considerate mai mult decât suficiente de către centrul episcopal pentru a solicita depunerea acestuia din curătorie²⁴. După clarificarea situației generată de contestația numirii sale, Petru Bran, având suportul episcopului, s-a exprimat în sensul că „datina cea veche a vinderii și cumpărării scaunelor în Biserica din Satumare să se stingă și să se stârpească, ca una sămânță de discordie între credincioși”²⁵.

În ciuda evidentelor fapte ilegale în care era implicat, curatorul-prim al Bisericii parohiale din Satu Mare continua să se bucure de o reală susținere din partea celorlalți credincioși, reușind să-i convingă pe aceștia de justetea socotelilor sale bisericești, ceea ce i-a permis să dobândească un nou mandat²⁶. La scurt timp însă, sentința dată de Despărțământul Locumtenențial de la Oradea-Mare în privința dreptului de patronat pretins de magistratul locului asupra Bisericii greco-catolice din Sătmar va schimba radical situația ce se perpetuase nepermis de mult. Hotărârea înaltului for civil, comunicată Prezidiaturii comitatense din Satu Mare la 13 martie 1858, nu recunoștea existența nici a unui drept de natura celui pretins de magistratul locului, fapt ce legitima numirea lui Petru Bran, făcută cu aproape un an în urmă de către episcopul gherlan²⁷. Mai mult decât atât, judecarea acuzației de calomnie intentată de sacerdotul unit curatorului Anderkó Laszló se finalizase între timp cu sentința condamnării acestuia din urmă la 16 zile de arest sau plata unei răscumpărări de 70 florini²⁸.

Depunerea lui Anderkó Laszló din mandatul de prim curator trebuia să se facă în urma unei decizii oficiale, hotărâre ce se va lua la finalul lunii aprilie, de a cărei executare va fi

²² AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 2482/1857.

²³ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 1409/1858.

²⁴ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 2724/1857.

²⁵ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 2036/1858.

²⁶ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 1241/1858.

²⁷ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 1319/1858, f. 1^r - 4^v.

²⁸ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 1596/1858.

însărcinat să se ocupe tocmai magistratul orașului²⁹. La scurtă vreme, ca urmare a cererii Ordinariatului gherlan, a apărut hotărârea Despărțământului Locumtenențial orădean care îl obliga pe fostul prim curator să documenteze toate veniturile și cheltuielile făcute pe seama parohiei din Satu Mare și modul de administrare al bunurilor bisericesti³⁰. Cel ce i-a urmat în funcție lui Anderkó Laszló a fost Mihail (Mihály) Nagy, despre a cărui supunere și bune intenții episcopul Ioan Alexi îi ceruse asigurări lui Petru Bran, înainte de a acorda confirmarea în funcție³¹. Abia în anul 1859, după inedita experiență a cazului sătmărean, administrația diecezei va considera necesar să interzică explicit protopopilor și preoților ca prim curatorul oricărei biserici din eparhie să se afle în „consangvinitate sau în vreo afinitate cu preotul”³².

Ceea ce a urmat nu poate fi numit nici pe departe un proces facil de separare de un anumit trecut. Piedicile și tergiversările mereu invocate n-au făcut decât să amâne la nesfârșit punerea în aplicare a hotărârilor luate. Primele reacții au venit tocmai dinspre cei „excluși”, anume amânarea continuă și refuzul „depusului curator” Anderkó, de a preda „rațiunile și cassa Bisericii curatorului celui nou”³³. A fost nevoie în aceste condiții de o intervenție energetică pe lângă autoritățile civile sătmărene pentru ca lucrurile să intre pe un făgaș normal.

Tranșarea oficială a situației inedite și nu tocmai confortante, după cum recunoștea Petru Bran, referitoare la legalitatea numirii sale în funcția de paroh al Bisericii unite din Sătmar și respectarea acestei decizii, reclamată de autoritățile cele mai înalte ale timpului, nu au pus capăt situației tensionate și tulburărilor din localitate. Seria consfătuirilor partinice a continuat, dovedind persistența nemulțumirilor pe care o parte a enoriașilor continuau să le aibă față de soluția la care se ajunsese. Semnalul dat de dirigitorii diecezei a fost de la bun început unul limpede, anume interdicția de a organiza adunări în numele Bisericii, fără învoirea acesteia³⁴. Mesajul a fost reluat și în „cartea pastorală” a episcopului, emisă la 11 decembrie 1857, care anunța depunerea din funcția de curator a lui Anderkó Laszló. Epistola, adresată „poporului credincios din Satu Mare”, exprima regretul și nemulțumirea față de situația creată într-una din cele mai importante parohii din dieceză; era condamnat vehement comportamentul unei părți a credincioșilor de a nu se supune ordinațiilor episcopale, amintindu-le răzvrătiților pericolul care îi paște de a fi excluși din Biserică. Misiva

²⁹ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 1853/1858.

³⁰ *Ibidem*, f. 4^r; AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 2571/1858, f. 1^r- 2^r.

³¹ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 2035/1858.

³² AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 2932/1859.

³³ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 2571/1858.

³⁴ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 2243/1857.

ii muștra cu asprime pe János Valkovski și pe Anderkó Laszló, care au tolerat și chiar încurajat comportamente necorespunzătoare față de parohul lor și față de Biserică³⁵.

Apelul la respectarea dreptului de patronat a fost reiterat de către diriguitorii sătmăreni după consumarea episodului suspendării din parohie a lui Petru Bran³⁶. Omitând, acum, detaliile acestui gest deloc singular în epocă, voi reține faptul că forul episcopal a acordat un plus de înțelegere situației tensionate din enoria sătmăreană, fiind dispus să accepte revendicarea comunității locale de alegere a parohului locului. În principal, argumentele vehiculate erau cele cunoscute, vizând respectarea unei mai vechi cutume a acelei comunități bisericești³⁷. Printre pretendenții ocupării oficiului parohial sătmărean s-au numărat Ioan Marcu³⁸, George Orosz, preot, la acea vreme, în Botiz³⁹, și chiar fostul paroh, Petru Bran, care își motiva pretenția prin faptul că „fusese depărtat din acel oficiu fără cauză canonică”⁴⁰. Dreptul de exercitare a patronatului asupra Bisericii din Sătmar a fost reafirmat de membrii curătoriei bisericești la mijlocul lunii ianuarie a anului 1872⁴¹. Petiția formula inclusiv o opțiune, în persoana preotului Mihail Pop⁴². Mărturiile care s-au păstrat în arhiva Episcopiei îl atestă, în perioada imediat următoare, pe Ioan Marcu în calitate de paroh al Bisericii din Satu Mare⁴³. De altfel, acesta va și transmite Gherlei informații în legătură cu starea delăsată a clădirii bisericii, prin a cărui acoperiș se infiltra ploaia, urgentând din acest motiv un ajutor bănesc pentru reparațiile necesare, a căror răspundere urma să o poarte curatorul Anderkó Laszló⁴⁴. De altfel, și Petru Bran va transmite, la o lună distanță, surprinzătoarea știre a dărâării, „prin cineva”, a unei părți din zidul bisericii din localitate⁴⁵.

Cazul prezentat mai sus poate fi supus unor multiple interpretări: în primul rând, instituirea lui Petru Bran a reprezentat un prilej de cunoaștere a unei părți din realitățile ecleziastice ce compuneau dieceza Gherlei și a tradițiilor pe care acestea și le însușeau și erau capabile să le apere; în al doilea rând, cazul parohiei și al protopopiatului Sătmarului a pus în lumină influența majoră pe care a exercitat-o preotul rutean maghiarofil, János Gulovici, nu numai în răstimpul în care a funcționat ca paroh și protopop de Satu Mare (1837-1857), ci și după ce primise investitura de membru al capitolului catedralei din Gherla, întrucât chiar

³⁵ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 2573/1857, f. 2^r - 7^v.

³⁶ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 1332/1869; doc. 1337/1869; doc. 1368/1869.

³⁷ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 2123/1871.

³⁸ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 2159/1871.

³⁹ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 2188/1871.

⁴⁰ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 2191/1871.

⁴¹ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 204/1872.

⁴² AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 496/1871.

⁴³ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 1418/1872.

⁴⁴ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 1821/1872.

⁴⁵ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 2281/1872.

dacă nu își exprimase nemijlocit atitudinea față de situația lui Petru Bran, János Gulovici îi antrenase și îi îndemna la opoziție față de numirea făcută de episcop pe magistratul orașului, Madarassy, pe avocatul János Valkovski, pe curatorul primar Anderkó Laszló, dar și pe o parte a preoțimii din protopopiat⁴⁶ (foarte atentă, după cum însuși Petru Bran a mărturisit, la statutul său social superior, în comparație cu cel al preoțimii provenind din Principat, situație reflectată în sumele adunate de-a lungul timpului în diversele fundații ale diecezei rutene), care-și zugrăvise o imagine exclusiv negativă față de noul protopop al districtului sătmarian⁴⁷. Nu în ultimul rând, natura relației de început între preotul Petru Bran și credincioșii parohiei sale era în măsură să anunțe, în parte, dificultățile cărora sacerdotul locului trebuia să le facă față, nevoit fiind să-și asume moștenirea predecesorului său și să încerce apropierea de cei în mijlocul cărora trăia.

Problemele de început ale lui Petru Bran nu s-au redus doar la neacceptarea lui de către o parte a credincioșilor din parohia Satu Mare; ele au fost legate și de împrejurarea neachitării „soluțiunii” sale de protopop sau de nevoia recuperării „speselor” strămutării sale în noua parohie. Cauzele primei probleme erau multiple: pe de o parte, ele trebuie puse pe seama faptului că procesul separațional al fundațiilor la care contribuiseră preoții dislocați de la dieceza Muncaciului avansa foarte greu, fiind nevoie de intervenții nenumărate la forurile competente pentru a obține, în cele din urmă, gestionarea fondurilor de către dieceza gherlană⁴⁸. Așa pot fi înțelese, de pildă, lămuririle repetate pe care Petru Bran, dar și alți protopopi ai „ținuturilor ungurene”, le solicitau de la Ordinariatul gherlan în ceea ce privește „onorariile oficiilor protopopești în părțile de la Unghvár resignate”⁴⁹. De fiecare dată, Ordinariatul îi îndeamnă pe suplicanți să se adreseze personal „Oficiului manipulațiunii fondurilor diecezane de la Muncaci”, dar sentințele Consistoriului rutean erau formulate în termenii amânărilor continue⁵⁰. Aceste tergiversări repetate erau capabile

⁴⁶ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 2236/1857; doc. 2415/1857. Notarul Anton Szotagh este cel care prezintă Gherlei o imagine proprie cu referire la situația creată în Satu Mare, amintind și numele câtorva preoți nemulțumiți de numirea lui Petru Bran.

⁴⁷ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 2012/1857. Este cazul preotului Ioan Marcu, pe care János Gulovici nu-l acceptase de preot cooperador pe seama Bisericii din Satu Mare și care refuzase mai apoi să intre în beneficiul parohiei Crai Dorolț, după ce Petru Bran primise investitura pe seama parohiei sătmariene. Marcu este unul din preoții pe care Gherla îi bănuise că îi tulburase pe credincioșii din Satu Mare împotriva lui Petru Bran.

⁴⁸ Arhiva episcopiei păstrează documente numeroase privind procesul separațional al fondurilor diecezei de Muncaci; ele lasă să se întrevadă dificultățile dialogului instituțional între cele două administrații episcopale, dovadă a reținerilor cu care privea centrul rutean dezmembrarea, nu doar a geografiei sale ecleziale, ci și a unei părți însemnate din resursele materiale pe care le gestiona. Pentru cazul protopopiatului Satu Mare, înștiințarea și calculul sumelor cu care preoțimea din protopopiat contribuia la diversele fonduri ale diecezei Muncaciului pot fi găsite la AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 1993/1857, f. 1^r - 13^v.

⁴⁹ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 3870/1858.

⁵⁰ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 4906/1858, f. 1^r - 3^v.

să stârnească nemulțumiri ale titularilor funcțiilor protopopești, așa cum este cazul clericului sătmărean, care în luna august 1861 continua să funcționeze, de mai bine de patru ani, lipsit de onorariul său de protopop de Satu Mare⁵¹. Pe de altă parte, acuzațiile și contestațiile aduse la adresa sa aveau repercusiuni de ordin financiar, atâta vreme cât magistratul orașului se împotriva achitării oricărei sume către preotul a cărui numire era considerată ilegală⁵². Și în acest caz, putem observa atitudinea fermă cu care a înțeles Ordinariatul să intervină în favoarea lui Petru Bran, amintindu-i magistratului de ilegalitatea pe care o săvârșește „reținând la sine soluțiunea protopopului, întrucât acesta este un preot denumit și așezat după canoane”⁵³.

Alte dificultăți de natură financiară erau generate de cheltuielile strămutării familiei noului paroh și a bunurilor ei din fosta parohie, Crai Dorolț, în cea nou conferită în Satu Mare. Prima intervenție a noului paroh în sensul recuperării „speselor strămutării în beneficiul cel nou” datează din 19 noiembrie 1857⁵⁴. Punctul de vedere al Prezidiaturii comitatense, ca de altfel și al Despărțământului Locumtenențial de la Oradea⁵⁵, era acela că suma de 188 florini pe care Petru Bran pretindea că a cheltuit-o cu ocazia strămutării sale este mult exagerată, fiind formulată în acest sens solicitarea de a dovedi realitatea acelor cheltuieli⁵⁶. O nouă intervenție⁵⁷ se va izbi, în august 1858, de un răspuns similar din partea autorităților comitatului, care îi solicitau încă o dată sacerdotului român al urbei documentarea cheltuielilor suportate cu ocazia strămutării în noua sa parohie⁵⁸. Obligația comunității locale de a contribui la mutarea familiei și a averii preotului în noua parohie s-a concretizat în acest caz într-un acord încheiat la 16 mai 1858 între o parte a credincioșilor și părintele Petru Bran, prin care primii se obligau să răscumpere cu 100 florini cheltuielile strămutării la Satu Mare. Suma de numai 50 florini adunată până la începutul anului 1859 i se părea lui Petru Bran mult prea mică, motiv pentru care a refuzat să o primească⁵⁹.

Inedită în peisajul ecleziastic al vremii, problema patronatului în Biserica unită sătmăreană pune în lumină o parte din inventarul tradițiilor bisericesti locale, a căror gestionare a ridicat, după cum s-a putut vedea, serioase probleme în calea eforturilor de

⁵¹ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 1316/1861, f. 1^{r-v}.

⁵² AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 2277/1857.

⁵³ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 2398/1857, f. 1^{r-v}.

⁵⁴ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 2399/1857, f. 1^r. Într-un alt context, Petru Bran îi mărturisise episcopului Alexi că pentru strămutarea lui avea nevoie de 40-50 de care!

⁵⁵ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 4953/1858.

⁵⁶ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 1354/1858; doc. 1854/1858.

⁵⁷ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 2790/1858.

⁵⁸ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 3132/1858.

⁵⁹ AN SJ Cluj, *Episcopia*, doc. 116/1859, f. 1^r - 2^y.

nivelare disciplinară și uniformizare a comportamentelor ecleziale particulare, pe care administrația eparhială centrală le susținea la acea vreme.

LUCIAN TURCU

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

THE QUESTION OF PATRONAGE IN THE UNIATE CHURCH OF SĂTMAR IN
MID-NINETEENTH CENTURY

Summary

This study deals with a rather uncommon issue of the Romanian ecclesiastic environment, namely the claiming of the right of patronage over a Romanian parish from Satu Mare by the city magistrate and a part of the Uniate parishioners. The issue occurred as a new priest was appointed in the place of Ioan Gulovics, who was given the office of canon of the bishopric of Gherla after a long career as spiritual father of the Uniate community in Satu Mare. The investigation analyses the attitude of local decision makers towards the claim of the county authority to have the decisive role in the appointment of the new priest as well as the reactions of the bishopric officials as regards the misunderstandings and disputes arising in the parish. The study presents chronologically the abundant correspondence produced by the persons and institutions involved in the management of an issue pertaining to the ecclesiastic administration and which repeatedly divided the Uniate community from Satu Mare. The rejection of the right of patronage was not sufficient to put an end to the disputes and challenges of the new priest, Petru Bran, even after he was suspended from the office of parish priest. His intense activity in favor of Romanians only rendered the local adversities and complications more passionate. The Uniate bishopric, being more careful to the uneasy ethnic climate of the area, found suitable to consider the wishes of the parishioners as regarded the appointment of the new priest.

Keywords: ownership rights; Sătmar, remuneration, Petru Bran, magistrate, bishop Ioan Alexi.